

International JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 14.02.2023
Published /Yayınlanma 31.03.2023
Volume/Issue (Cilt/Sayı)-ss/pp 10(93), 747-757

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3598>
Research Article
ISSN: 2459-1149

 İrfan SEYİTOĞLU
 <https://orcid.org/0000-0002-0614-1942>
 MEB, Diyarbakır / TÜRKİYE

 Erhan POLAT
 <https://orcid.org/0009-0006-6325-8510>
 MEB, Diyarbakır / TÜRKİYE

 Mehmet Macit ATEŞ
 <https://orcid.org/0000-0002-8695-1258>
 MEB, Diyarbakır / TÜRKİYE

 Abdulnasır SİZER
 <https://orcid.org/0009-0007-1261-7373>
 MEB, Diyarbakır / TÜRKİYE

 Mehmet Salih KAN
 <https://orcid.org/0009-0006-5522-2200>
 MEB, Diyarbakır / TÜRKİYE

 Ahmet ATEŞ
 <https://orcid.org/0009-0003-0429-8975>
 MEB, Diyarbakır / TÜRKİYE

EĞİTİM AÇISINDAN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMI ÜZERİNE YAPILMIŞ OLAN TEZLERİN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF THESIS MADE ON THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN TERMS OF EDUCATION

ÖZET

Bu çalışmanın amacı eğitim açısından sürdürülebilir kalkınma kavramı ile ilgili tezlerin incelenmesi yapılmış çalışmalarını incelemek, çalışmalardaki ortak verileri ve çalışmalarını farkları hakkında durum belirtmek, çalışmalarını yorumlayıp değerlendirerek yeni fikirlere ulaşmaktır. Eğitim ve öğretim konu alanında taranan yüksek lisans ve doktora tezleri toplamda 26 tane. Bunların 20'si yüksek lisans, 6'si doktora tezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yurt içinde eğitim ve öğretim alanında sürdürülebilir kalkınma konusu ile ilgili hazırlanan tezlerin yazdıkları yıllar, düzeyleri, hazırlandığı üniversite, danışman unvanları, anahtar kelimeleri gibi kategorilere göre gruplandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Sürdürülebilir Kalkınma.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the studies of the theses related to the concept of sustainable development in terms of education, to state the common data in the studies and the differences in the studies, and to reach new ideas by interpreting and evaluating the studies. There are a total of 26 masters and doctoral theses scanned in the field of education and training. 20 of them are master's theses and 6 of them are doctoral dissertations. The theses prepared on the subject of sustainable development in the field of education and training in the country are grouped according to categories such as the years they were written, their level, the university they were prepared for, the titles of consultants, and their keywords.

Keywords: Education, Sustainable Development.

1. GİRİŞ

İnsan tarihi süreç içinde, sürekli olarak kalkınma ve gelişme çabasında bulunmuştur. Gelişme ve değişim çabası, insanın yeni şeyler üretmesine ve bu yeni şeyleri üretirken harcadığı enerji, vakit sürekli artmaktadır. İnsan, zamanla kayıp olarak gözle görülür şekilde fark edilen bu kaybı bir süre sonra enerji ihtiyacı doğurmaya başlamıştır. Sürdürülebilirlik kavramı, İngilizce *sustainability* sözcüğünün karşılığı olmakta ve Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan sözlüklerde ise karşılığı bulunmayan bir kavram olduğu görülmektedir. İngilizce olarak “daimî olma, sürekli olma kapasitesi” karşılığı olan bu sözcüğün anlamı derinlemesine incelendiğinde devamlı olma, süreklilik arz etme gibi anlamları olmakla birlikte, dışsal bir etkene bağlı olmadan belirtilen kavramın veya durumun sürdürülebilirliğin sağlanmasının önemi vurgulanmaktadır (Akgül, 2010). Gilman'a (1992) göre sürdürülebilirlik, toplumun, ekosistemin ya da süregelen herhangi bir sistemin ana kaynakları tüketmeden belirsiz bir geleceğe kadar işlevini sürdürmesidir. Ruckelshaus'a (1989) göre ise “ekolojinin en geniş sınırları içinde ekonomik büyümenin ve kalkınmanın karşılıklı etkileşim ile sağlanacağı ve zaman içinde korunacağı doktrindir.” Sürdürülebilirliğin; çevresel, ekonomik, sosyallik ve eşitlik bileşenlerinden oluştuğunu ve bileşenlerin birlikte ele alındığında sürdürülebilirliğin sağlanabileceğini ifade ederler.

Çevre, sürdürülebilirliğin doğayı koruma, doğayı sahiplenme boyutunu; eşitlik, geleceğe yönelik alınan yönetsel ve hukuksal kararlarda çevresel konuların merkeze alınmasını; sosyallik, insanların bir arada yaşama olgusunu yeniden sorgulayıp yaşanılabilir kılmak için verilen çabayı; ekonomi ise yaşamın devam etmesi için gerekli kaynakları yaratmada gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakma çabasına vurgu yapmaktadır. Bu bileşenlerden özellikle çevresel ve sosyal boyutunun ihmal edildiği aşikârdır (Bazin, 2012, s.5). Sürdürülebilirlik kavramını kullandığımızda ilk akla gelen sürdürülebilir kalkınma kavramının geldiği söyleyebiliriz. Sürdürülebilir kalkınmanın en yaygın olarak kullanılan tanımı 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yapılan tanımdır. Bu tanıma göre kalkınma; *'gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğini ortadan kaldırmaksızın şimdiki neslin ihtiyaçlarının karşılanması'*dir. Bu tanım aslında oldukça açık ifade etmesine rağmen, ihtiyaç kavramının net olarak karşılığını bulmakta, açıklamakta fayda vardır. İhtiyaç kavramı, genelde toplum içindeki şartlara göre değişiklik gösterebilmektedir. Bazen bu ihtiyaçlar yiyecek, içecek ve barınma gibi fizyolojik ihtiyaçlarımız olarak anlaşılırken bazen de sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik faktörleri bazı durumlarda ise araba, bulaşık makinesi, bilgisayar veya televizyon gibi mallar ihtiyaç olarak algılanmaktadır. Bunda dolayı gelişmiş ülkelerde ve Çin, Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşayanlar veyahut İran gibi nükleer enerji gibi alanlarda çalışmalar yapan toplumlardaki ihtiyaç kavramını karşılayan durumlar farklılaşabiliyor. Bunun içindir ki sürdürülebilirlik konusunda yapılan tartışmaların sonu olmayacağını göstergesidir (Jeffery, 2006).

Dünya üzerindeki bütün ülkelerin kalkınmalarını gösteren tek ve üstünde görüş birliğine varılmış bir standart yoktur ama çoğunluğu kalkınmayı ülkelerindeki insanların refahıyla ölçülebilmektedir (GSMH). Kalkınmayı tanımlamak için tek başına yeterli değildir. Dünyada 1 milyardan fazla insan günlük bir dolardan daha az gelire yaşamaya çalıştığı yapılan araştırmalarda gözler önüne sermektedir. İnsanların büyük bir kısmı (%70'i) kırsal alanda yaşamaktadır ve doğal kaynaklara olan ihtiyaçlarının olduğu da bilinen bir gerçektir. Kuraklık tüm dünyada yaklaşık 2 milyon insanı etkilemektedir (IUCN, 2006). Özellikle de sanayi devrimi ile dünya büyük değişim, dönüşüm başlamıştır. Sanayi devrimi ile geliştirilen makinelerle dayalı kitlesel üretim yöntemi, ekonomileri bu alanda ilerlemeye zorlamıştır. Buna ek olarak nüfusun hızla artması ve teknolojik gelişmeler, üretimin artmasına ve kaynakların daha çok kullanılmasına sebep olmuştur. Bu değişen, gelişen dünyada var olma çabasındaki insanoğlu daha da artan tüketim ve üretim ihtiyacını karşılamak amacıyla sınırsız bir kaynak olarak gördüğü doğayı acımasızca kullanmış ve tahrip etmiştir. 1950'den bu yana 30 yıl içerisinde tarım arazisine çevrilen toprak miktarı 1700-1850 arasında geçen 150 yıllık süreçtekinden çok daha fazladır. 1960 yılından bu yana su kaynaklarındaki (nehir, göl, deniz, sulak alanlar) geri çekilme ise iki katına çıkmıştır. Küresel ısınma ise kendini iyiden iyiye belli etmeye başlamıştır (OECD,2008). Ekonomik, sosyal, teknolojik vb. alanlardaki kalkınma çabaları da çevresel değerlerin çoğu kez ihmal edilmesine neden olmuştur. Avrupa'dan başlayarak dünyanın genelinde devamı gelen bilim ve teknik alanında yaşanan büyük gelişmeler, döneme "Aydınlanma Çağı" adını verirse de, sanayileşmeyle birlikte yenilenemeyen enerji kaynaklarının kullanımı çevre kirliliğini arttırmıştır (Armağan ve Karabıçak, 2004).

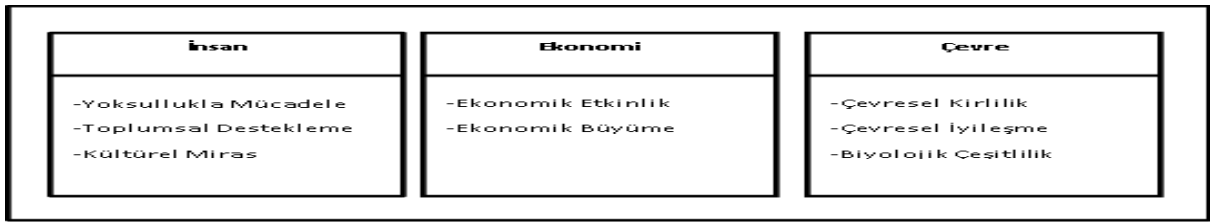
Sanayi Devrimi'nin getirdiği yeni değişkenler, dünyanın iklimi, kimyasal kirlilik, ozon tabakası, azot döngüsü, okyanuslardaki asitlik oranı, biyolojik çeşitliliklerde ve temiz su miktarında birçok farklılaşma oluşturmuştur (Rockström ve diğerleri, 2009). Bireyler; ekosistemi (Millennium Ecosystem Assessment, 2005) ve iklimi (Solomon ve diğerleri, 2007) olumsuz bir biçimde etkilemektedirler. Bunun nedeni çevresel, ekonomik ve sosyal konular arasındaki ilişkilere yeterli kadar önemi gösterilmemesidir. Günümüzde yaşayan hayvan türlerinin ciddi sayılabilecek ölçüde nesillerinin yok olma tehlikesi ile karşılaşması (Diaz ve diğerleri, 2005), insanların büyük bir kısmının 2025 yılı gelinceye dek kullanılabilir durumda olan temiz suya ulaşamama tehlikesi (UNPF, 2001) ve okyanuslardaki asitlik oranının 22. yüzyıl başlarına dek iki buçuk kat artması tehlikesi (Caldeira ve Wickett, 2003) gibi durumlar; insanoğlunun, doğaya verdiği zararlara örnek olarak gösterilebilir. İnsanlar tarafından adeta yok edilmesine tüketilen dünya kaynakları hızlı bir şekilde azalmakta, bunun için önlem alınmamaktadır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN KÜLTÜRÜN VE KENTLERİN ÖNEMİ

Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı verilerine göre dünya, gelecek on yıl içerisinde de hızlı kentleşmeye devam edecek ve 2020 yılı itibarıyla yüzde 56.2 olan kentleşme oranı 2030 yılına kadar yüzde 60.4 oranına ulaşacaktır (UN-Habitat, 2020, s. xvi). Kentleşme, çok boyutlu ve ayrıntılı incelenmesi gereken karmaşık bağlantılı kavramları olan bir olgudur. Kentler; insanlığın gelişiminin, inovasyonun ve üretkenliğin merkezidir. Kentler; içinde barındırdığı yaşayan toplum için bireysel özgürlükler, ekonomik ilerleme ve kültürel çeşitlilik gibi imkânlar sunmakla birlikte onları boş yere oyaladığı eşitsizlikler, toplum içindeki anomilerin çoğalması, etnik gerilimler, çevrenin bozulması veya insan ya da doğa kaynaklı felaketler

karşısında savunmasız kalmaları gibi zorluklarla da yüz yüze getirmektedir. Bu tür meselelerin uluslararası düzeyde ele alındığı gözlemlense de bu zorluklar ilk aşamada şehirler düzeyinde tecrübe edilmektedir. Günümüzün dünyasında kentler yaşamın merkezi konumuna gelmiştir. Yaşamın merkezi haline gelen kentler, bu merkezilik ile uluslararası anlaşmalar ve sözleşmelere de ev sahipliği yapar hale gelmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından belirlenmiş olan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarında (SKA) şehirlere özel bir amaç (SKA 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar) belirlenmiş ve şehirlere özel kılavuz niteliğinde ayrı bir doküman (2016 yılında Habitat III Konferansında 193 ülke tarafından benimsenen Yeni Kentsel Gündem) yer almış; birçok uluslararası organizasyonda, politika odaklı ağlarda ve işbirliğine dayalı platformda şehirler kalkınmalarını desteklemek üzere bu dokümanlardan faydalanarak bir araya gelmiştir. Planlı kentleşme, pozitif yönlü kalkınma sonuçları doğurmakta ve en nihayetinde yüksek bir yaşam kalitesi ile geniş kapsamlı bir refah sağlayabilmektedir. Kentler basit bir biçimde insanların rastlantısal olarak yoğunlaştığı yerleşim yerleri olmaktan öte ekonomik ve kültürel üretimin merkezi olmakla birlikte çevresel ve sosyal kalkınma alanıdır.

Kültür, sürdürülebilir kalkınma için dördüncü etkileyen boyut olarak ele alınmadan önce ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç boyutla ele alınmaktaydı. Sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutlu vizyonu 1980'lerin ikinci döneminde oluşturulup, ortaya konulmuştur: Ekonomik büyüme, sosyal kapsayıcılık ve çevresel denge.

Şekil 1: Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları (Öztürk, 2007)

Aynı zamanda Brundtland Raporu-1987 (URL3) olarak da bilinen Ortak Geleceğimiz (Our Common Future) isimli rapor, bu üç boyutu kalkınma için yerel, ulusal ve uluslararası stratejilerde kullanmak üzere bir model olarak sunmuştur. 1992 yılında düzenlenen Rio de Janeiro Dünya Zirvesi ise bu üç boyutu sürdürülebilir kalkınmanın paradigması olarak birleştirmiştir. Ancak son yıllarda tek başına bu üç boyutun toplumun karmaşık yapısını yansıtamadığı düşüncesi güçlenmiş ve UNESCO, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi ve birçok araştırmacının da içinde bulunduğu bu alanla ilgili çalışmalar yapan kitleler tarafından kültürün sürdürülebilir kalkınma modeline dahil edilmesi gerektiğini, kültürün kalkınmayı şekillendiren ve dünyadaki tüm insanların davranışlarını biçimlendiren, biçimlendirirken de farklı özellikler kazanan bir öge olduğunu dile getirmiştir. Bu yeni yaklaşım, kültür ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi çift yönlü şekilde tanımlamaktadır: Birincisi kültür sektörünün (kültürel miras, yaratıcılık, kültür endüstrisi, kültürel eğitim, el sanatları, kültür turizmi) kalkınması ve ikincisi kültürün eğitim, ekonomi, bilim, iletişim, çevre, sosyal uyum ve uluslararası iş birliği olmak üzere tüm politikalarda yerini almasıdır.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN YAPILAN BİLDİRİ ve ÇALIŞMALAR

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği adlı eseri kalkınma üzerine yazılan ilk bilimsel çalışma olarak söylenebilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler kalkınmalarını hızlandırmak için gerekli bilimsel çalışmalara hız vermiştir. Bu bilimsel çalışmalar sayesinde klasik kalkınma karşılıkları yerine çevre ve çevre sorunlarını da içine alacak şekilde sürdürülebilir kalkınma kavramını şekillendirmişlerdir (Taban ve Kar, 2014). Sürdürülebilir kalkınma için daha sonraları Rio-1992'deki Zirveden sonra toplanan en önemli zirve, 2002 BM Johannesburg Zirvesi (Rio +10 Zirvesi)'dir. Bu toplantıda 92'deki toplantının 2002'ye kadar ki uygulamalarının değerlendirmesi niteliği taşır. Bu toplantı sonunda iki önemli sonuç belgesi niteliğinde bildiri yapılmıştır. Bunlar; Uygulama Planı ve Siyasi Bildirge'dir. Bu bildiri niteliğindeki belgede doğal kaynakların bilinçsizce, sürdürülemez oranda kullanımının durdurulması gerektiği, dünya üzerinde yaşayan ve bu sorunları paylaşan toplumların yoksullukla mücadelesi, küreselleşen bir dünyada sürdürülebilir kalkınma, Afrika için sürdürülebilir kalkınma gibi önemli konular ele alınmıştır (Öztürk, 2007). Türkiye ise sürdürülebilir kalkınma uygulamaları yönünden ve sürdürülebilir kalkınma adına atılan faaliyetlerde, zirvelere katılım ve destek sürecinde son on yılda büyük ölçüde bu anlayışa hâkim olduğu ve benimsediği görülmektedir. Uluslararası standartlara uygunluk gösterme, standartları korumak için iradeyi gösterme, çevreye sahip çıkma, kalite standartlarına uyma da büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Öte yandan ekonomik yönden kriz ve istikrarsızlıkları önlemede yapısal reformların uygulanamaması, çevresel yönden altyapı ve

hizmet sorunları giderilememesi, sosyal yönden adil olmayan rekabetleri devlet eliyle iyileştirmelerin yapılamaması ve eğitimdeki yetersizliklerin tam anlamıyla ülke geneline yayılamaması gibi sorunlar olumsuz gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Birleşmiş Milletler Rio +20 Zirvesi'nin sonunda *İstediğimiz Gelecek* adlı bir rapor yayınlanmıştır. Dünyadaki tüm ülkelerin yeşil *ekonomi* geçişlerine yol göstermektedir. Sürdürülebilir kalkınma ve yeşil bir dünya için klasik ekonomi programlarından yeşil ekonomiye geçiş adına atılan tüm adımlarda ülkelerin karar vericileri tarafından politik kararlılığın sağlanması, özellikle geri kalmış ve gelişme sürecini tam anlamıyla tamamlayamamış olan ülkelerin yoksullukla başa çıkma da *yeşil ekonomi ve sürdürülebilir kalkınmanın zorunluğu* üzerinde durulmuştur (Turan, 2014). Rio +20 Zirvesi'nden sonra 2015 yılında *2030 Gündemi* konulu bir toplantı New York'ta toplanmış, 17 maddeden oluşan *Küresel Hedefler, Bin Yıllık Kalkınma Hedefleri*'nin eksikliklerini gidermek amacıyla belirlenmiştir (URL1). Yoksulluk, su kaynaklarındaki süreklilik arz eden sorunların iyileştirilmesi ve çocuk ölüm oranlarının azaltılması gibi konularda başarılı olmuş gibi görünse de bütün başlıklarda başarı sağlanamamıştır. Bu anlamda, 2015-2030 yılları arasında geçerli olan Küresel Hedefler oluşturulmuştur. Bu hedefler şunlardır (Holden, 2016; URL1):

1. Çeşitli formlardaki yoksulluğu sonlandırmak,
2. Açlığı sonlandırmak ve gıda güvenliğini sağlamak,
3. Sağlıklı ve refah içinde bir yaşam ortamı oluşturmak,
4. Eğitim ve öğretimi arttırmak,
5. Tüm kadın ve kızları güçlendirerek toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak,
6. Suyun sürdürülebilir yönetimini sağlamak,
7. Güvenilir ve sürdürülebilir enerjiye ulaşımı sağlamak,
8. İnsana yakışır iş ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamak,
9. Yenilik ve sürdürülebilir sanayileşmeyi sağlamak,
10. Ülkeler arasında eşitsizlikleri azaltmak,
11. Güvenli, sürdürülebilir şehir ve insan yerleşimleri oluşturmak,
12. Üretim ve tüketim modellerini sürdürülebilir hale getirmek,
13. İklim değişikliği ve etkileri için önlem almayı hızlandırmak,
14. Okyanus, deniz ve diğer su kaynaklarını korumak,
15. Karasal ekosistemlerin sürdürülebilirliğini sağlamak ve biyolojik çeşitliliği korumak,
16. Sürdürülebilir kalkınma bağlamında adaletli ve huzurlu toplumlar oluşturmak,
17. Sürdürülebilir kalkınma için küresel bir ortaklık sağlamak'tır.

Söz konusu bu maddeler dünyadaki bütün ülkelerin büyüüp geliştirilmesi ve bu süre içinde ise sürdürülebilir kalkınma için mevcut durumların uygulamaya sokulması, yaşadıkları çevreleri ise önceki koşullara göre daha temiz, düzenli ve yenileyebilir olması ve bu yenilenebilir kaynakların gelecek nesillere hakların dokunulmadan doğadan maksimum düzeyde fayda sağlayabilmesi için mümkün olan bütün olanakların açık olmasını açıklamaktadır. Toplumdaki bireylerin adaleti yaygınlaştırması, dengeli bir gelir dağılımının olması, bu da ülkeler arasındaki gelir dağılımının eşitsizliğinin azalmasına önemli olduğuna dikkat çekmişlerdir. Açlığı, yoksulluğu sonlandırma ve doğal kaynakların özellikle de su kaynaklarının israfını önlemek son derece önemlidir. Bu yukarıdaki hedefleri gerçekleştirmek için gerekli sürenin (2030) sonunda hedeflenen rakamlara ulaşılacağı düşünülmektedir. Bu hedeflerin de küresel bir ortaklık ile çözüme kavuşturulabileceği öngörülmektedir. Kalkınma kavramı ve doğal çevre arasında iç içe girmiş, birbiriyile bağlantılı bir ilişkisi söz konusudur. Ülkeleri kalkınması ve bu süreçte ortaya konulan faaliyetleri doğal çevrenin varoluşsal durumuna oldukça ters, ekolojik dengenin ilerlemesinin ise engelleyici unsur olarak dikkat çekmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma için belirlenen hedeflerin her ülkede aynı derecede uygulanabilirliği mümkün gözükmemektedir. Çünkü her ülkenin kendine has yapıları vardır. Bu yapıları dikkate alınarak aralarındaki farkları kapatmaya çalışılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma zirvelerinde gelişmiş ülkelerin fikir birliğine vardıkları maddeleri yerine getirmemek için bildirileri zayıflatmaya çalıştıkları görülmüştür. Doğal çevrenin

dengesinin bozulmaması için mutlaka yoksullukla mücadelede geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelere destek verilmelidir. Gelişmiş ülkelerin verdiği maddi destek sözlerini yapmaları istenmelidir. Bu bildiriye ortak imza atan ülkelerin aynı sosyal, siyasi, ekonomik ve ekolojik fikir birliği sağlanmalı, ulusal olarak değil de uluslararası bir düşünce yapısı oluşturulmalıdır (Yıldırım ve Öner, 2003).

Dünya nüfusu bu süre zarfında artmakta insan ihtiyaçları ise giderek çeşitlenip çoğalmaktadır. Bu da insanların istek ve ihtiyaçlarının her birinin teker teker karşılanmasında zorlamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma stratejisi insanlar arasında adaletli gelir dağılımını ve asgari tüketim standartlarını karşılayabilir olmalıdır. Artan dünya nüfusu ile birlikte ihtiyaçlarının karşılanması doğal çevrenin sahip olduğu kaynaklarla da yakından ilişkilidir. Sürdürülebilir kalkınma stratejisinin oluşturulmasında sürdürülebilir kalkınma fikrinin çıkış noktasında yer alan çevresel kaynakların yeri çok önemlidir. Ekolojik çevre hem insanoğlunun yaşamını devam ettirmesi için çeşitli zenginliklerini ortaya koymakta hem de tüketim sonucu oluşan her türlü kirliliği bünyesinde barındırmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın sürekliliği ve dünya nüfusunun bu potansiyeli mevcut doğal kaynakların tüketimini ekolojik çevreyi bozmayacak biçimde oluşturmalı ve bu ekolojik çevrenin yaşanılır bir doğa için vazgeçilmez olduğunun bilicinde hareket edilmelidir. Çevresel etmenlerin, ihtiyaçlarla karşılaştırıldığında insanların yaşayış biçimleri yani kentsel ve kırsal yerleşimlerde süregelen koşullarını bozmama içgüdüğü ile hareketi her zaman için yenilenebilir çevre için engelleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumu önleme ve küresel bazda çareler araları ülkelerin toplumları için değil de bütün dünya toplumları için düşündükleri ve eylemlerini bu yönde yaptıklarını kamuoyuna yansıttıkları görmeleri istenmiştir. Gelişmiş ülkeler bu mevcut bildirimlerde yayınlanan aldıkları kararları uygulama noktasında çekimser kalmaktadırlar. Bu da ulusal anlamda yapılabirliği mevcut olsa da uluslararası düzeyde sekteye uğrayınca tutarlı görülmemektedir. Aşağıdaki Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri tüm ulusların gelişmesi için önemli kararların başında gelmektedir.

Şekil:2. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, (URL 2)

Yeni yeni hayatımızda yer bulan bundan dolayı da birçok kişi tarafından tam olarak bilinmeyen sürdürülebilir kalkınma kavramı, dünyadaki mevcut küresel sorunları bir anda yok edecek özelliğe sahip değildir. Ancak sürdürülebilir kalkınma, sahip olduğumuz doğal kaynak sınırını aşmadan bütün dünya milletlerinin refahını arttırmanın çeşitli yollarını aramaktadır (Barlas, 2013). Çevre ve kalkınma politikalarını uygularken belirlenen bazı kritik amaçlar vardır, Bunlar (DÇKK, 1987):

1. Büyüme yi canlandırmak,
2. Büyümenin kalitesini değiřtirmek,
3. Temel ihtiyaçları karşılamak,
4. Sürdürülebilir bir nüfus düzeyini garanti altına almak,
5. Kaynak tabanını korumak ve zenginleştirmek,
6. Teknolojiyi yeniden yönlendirmek ve riski yönetmek,
7. Karar vermede çevre ile ekonomiyi birleřtirmek'tir.

4. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ve ÇEVRE

Çevre, “İnsan faaliyetlerinin canlı varlıklar üzerinde dolaylı ya da dolaysız etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplam değeri” olarak tanımlanabilir (Dinçer, 1996). Milyonlarca canlının üstünde yaşadığı ekosistemin bir parçasıdır. İnsanın hayatını sürdürebilmesi için fizyolojik ve biyolojik ihtiyaçlarını karşıladığı, geçmişten günümüze kültürel yönden de bir aktarımın aracısı olduğu görülmektedir. Uluslararası boyutlara ulaşan tehditlere göre çevre sorunlarını sınıflandırmak gerekir çünkü bazı çevre sorunları direkt olarak tüm insanları tehdit edecek hâle gelmiştir. Özellikle de *sera etkisi ve iklim değışikliği* ön plandadır. Fosil yakıtların sebep olduğu aşırı karbondioksit emisyonları dünyanın iklim dengesini fazlaca etkilemiştir. Bunların bir sonucu olarak hava kirliliği tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Nehirlere kontrolsüzce bırakılan atıklar, petrol arama çalışmaları, endüstriyel atıklar ve benzeri nedenlerden dolayı denizlerimiz ve buna bağlı olarak okyanuslarımız gün geçtikçe daha fazla kirlenmektedir. Yenilenebilir kaynaklar arasında olmasına rağmen hızla tahrip edilen ormanlar, dünyanın geleceği için tehlike çanları çalmaktadır. Ormanların tahrip edilmesine bağlı olarak da ağaçlardaki azalma doğrudan toprağın verimliliğini etkilemekte ve toprakta yaşayan böcek ve bitki türlerini zamanla yok etmektedir (Sönmezoğlu, 2000).

4.1. Çevre Eğitimi ve Çevre Etiği

Çevre eğitimi, bireylerin çevre bilincini geliştirmek, çevre dostu davranışlar kazandırmak, çevredeki sosyo-estetik, tarihi ve doğal değerlere sahip çıkmak, çevre sorunlarına karşı hassas olmak ve bu sorunların çözümünde sorumluluk alan bireyler yetiştirmek için küçük, büyük fark etmeksizin yapılan bütün eylemleri kapsar. Doğal çevreye sahip çıkılması için oluşturulabilecek farkındalıklar yaratabilmek, bireyin davranış ve tutumlarını olumlu ve kalıcı bir şekilde değiştirmeyi amaçlamaktadır (Alım,2006). Bireylerin sürdürülebilir kalkınma için yaşam tarzlarında değışikleri gerçek anlamıyla hayatlarına geçirebilmeleri için çevre eğitimi önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Çevre eğitiminin amacına erişmesi için gereken hedefler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Engin, 2010):

1. Köylerde ve kentlerde sosyal hayat, doğal çevre, ekonomik yapıyla ilgili durumlarda farkındalık ve hassasiyet geliştirmek, insanları bilinçlendirmek.
2. Toplumun her kesimindeki bireylerin çevre ve çevre problemleriyle ilgili genel bilgi ve beceriye sahibi olmalarını sağlamak.
3. Bireylerin çevreyi korumak ve geliştirmek için hassas olmaları, çevre sorunlarının çözümünde gönüllü katılım sağlanarak sorumluluk almalarını sağlamak.
4. Önce bireylerden başlayarak tüm toplumda çevreye karşı yeni bir davranış biçimi oluşturmak ve bu davranışların kalıcı olmasına yardımcı olmak.

Son zamanlarda çevrenin tahribatıyla beraber yeni bir anlayış ortaya çıkmış olan çevre etiği disiplindir. Bu disipline göre, özellikle insan faktörlü çevresel tahribatlarla oluşturulan kirliliğin yanında doğal kaynaklar ve onların tüketiminin diğer insanların üzerindeki etkilerinin bilinçli olarak ele alınıp geliştiği bir alan olmuştur (Callicott, 2005). Uluslararası sahada tüm insanlığı ilgilendiren ahlaki ve çevresel sorumlulukların genişletilip eşit oranda sahiplenilmesi ve hayata geçirilmesi gerekir. Çevre sorunlarının ortadan kalkması hedeflerimiz arasında ise insan ve insanlığa ait tüm değerler göz önüne getirilmelidir. Bireylerin bilinçlendirilmesi; çevreyi koruma, doğaya sahip çıkma ve doğayla uyumlu bir yaşam sürdürülmesi açısından oldukça önemlidir.

4.2. Sürdürülebilir Eğitim İçin Eğitim

Birleştirilmiş Milletler'in 2005-2014 yıllarını "Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eğitimin On Yılı" ilan etmesiyle sürdürülebilir kalkınma için eğitim gündeme gelmeye başlamıştır. Sürdürülebilir kalkınma olgusunun ve bu olgunun yaşamın pratiklerinde uygularken oluşturduğu felsefenin eğitim kurumlarındaki programlara yansımaları, toplumların ortak geleceği hakkındaki endişeleri paylaşarak çözüm üretme ve uygulama anlamında tüm bireylerde ortak bir farkındalık oluşturacaktır (Yapıcı, 2003). Daha iyi bir gelecek vaat etmek için iyi bir eğitim almak gerekir. Bu da sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi için de ön koşul olarak görülebilir. Sürdürülebilir kalkınma için eğitim; bilgiye dayalı karar alma, bireylerin yaşadığı toplumu yorumlarken bakış açılarını değiştirme, demokrasinin gelişmesi, gelecek nesillerle aradaki bağların eşitlik üzerine kurulup sağlamlaştırılması, dünyamızın daha güzel, sağlıklı ve yaşanabilir olmasını sağlayarak insanın yaşam kalitesini yükseltir.

5. BULGULAR

YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde bulunan (son erişim: 07.01.2023) "sürdürülebilir kalkınma" anahtar kelimesiyle ulaşılan yüksek lisans ve doktora tezleri dikkate alınarak çalışmanın bulguları hazırlanmıştır. Eğitim ve öğretim konu alanında taranan yüksek lisans ve doktora tezleri toplamda 26 tane'dir. Bunların 20'si yüksek lisans, 6'si doktora tezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yurt içinde eğitim ve öğretim alanında sürdürülebilir kalkınma konusu ile ilgili hazırlanan tezlerin yazıldıkları yıllar, düzeyleri, hazırlandığı üniversite, danışman unvanları, anahtar kelimeleri gibi kategorilere göre gruplandırılmıştır.

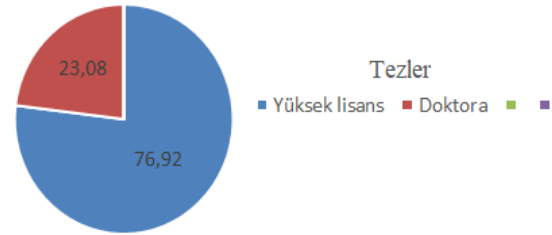
5.1. Eğitim ve Öğretim Alanındaki Tezlerin Türleri

Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili hazırlanan tezlerin yüksek lisans ve doktora tezine göre dağılımı göre incelenen tezlerin sonucunda elde edilen veriler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Tez Türüne Göre Dağılım

Tez Türü	Sayı (n)	Yüzde (%)
Yüksek Lisans	20	76,92
Doktora	6	23,08

Grafik 1. Tez Türüne Göre Dağılım

Tablo 1 ve Grafik 1 incelendiğinde lisansüstü tezlerin 20'sinin (%76,92) yüksek lisans, 6'sının (%23,08) doktora düzeyinde olduğu görülmektedir.

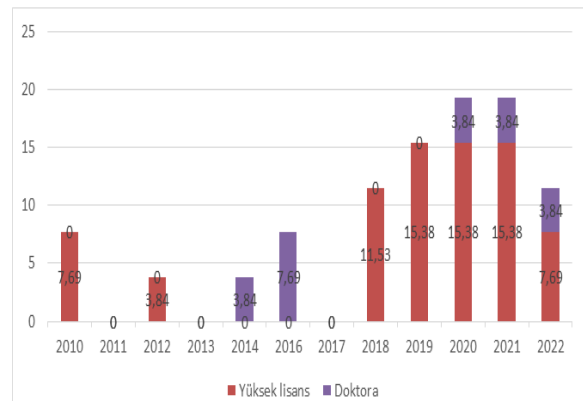
5.2. Eğitim ve Öğretim Alanındaki Tezlerin Yayınlanma Yılları

Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili lisansüstü tezlerin yayınlanma yılına göre dağılımı elde edilen veriler Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Yıllara Göre Dağılım

Yıl	Yüksek Lisans		Doktora	
	Sayı (n)	Yüzde (%)	Sayı (n)	Yüzde (%)
2010	2	7,69	-	-
2011	-	-	-	-
2012	1	3,84	-	-
2013	-	-	-	-
2014	-	-	1	3,84
2016	-	-	2	7,69
2017	-	-	-	-
2018	3	11,53	-	-
2019	4	15,38	-	-
2020	4	15,38	1	3,84
2021	4	15,38	1	3,84
2022	2	7,69	1	3,84

Grafik 2. Yıllara Göre Oranları

Tablo 2 ve Grafik 2 incelendiğinde; hazırlanan yüksek lisans tezlerinin 2'si (% 7,69) 2010 yılında, 1'i (%3,84) 2012 yılında, 3'ü (%11,53) 2018 yılında, 4'ü (%15,38) 2019 yılında, 4'ü (%15,38) 2020 yılında, 4'ü (%15,38) 2021 yılında, 2'si (%7,69) 2022 yılında yazılmıştır. 2011, 2013, 2014, 2015,

2016, 2017 yıllarında ise çalışmalara rastlanmamıştır. Doktora tezlerine bakıldığında 2014 yılına kadar tez hazırlanmadığı görülmüştür. İlk doktora tezi ise 2014 (%3,84) yılında yayınlanmış olup 2'sinin (%7,69) 2016 yılında yapılmış; 2017, 2018, 2019 yıllarında ise doktora tezine rastlanılmamıştır. 1'inin (3,84) 2020 yılında, 1'inin (%3,84) 2021 yılında, 1'inin (3,84) 2022 yılında hazırlandığı görülmüştür.

5.3. Eğitim ve Öğretim Alanındaki Tezlerin Hazırlanıldığı Üniversiteler

Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili lisansüstü tezlerin hazırlandığı üniversitelere göre dağılımına incelenen tezlerin sonucunda elde edilen veriler Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	Yüksek Lisans		Doktora	
	Sayı (n)	Yüzde (%)	Sayı (n)	Yüzde (%)
Bursa Uludağ Üniversitesi	1	3,84	-	-
Karadeniz Teknik Üniversitesi	1	3,84	1	3,84
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1	3,84	1	3,84
Gazi Üniversitesi	-	-	2	7,69
Necmettin Erbakan Üniversitesi	2	7,69	-	-
Hacettepe Üniversitesi	1	3,84	1	3,84
Marmara Üniversitesi	1	3,84	-	-
Akdeniz Üniversitesi	3	11,53	-	-
Mersin Üniversitesi	1	3,84	-	-
Bahçeşehir Üniversitesi	1	3,84	-	-
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1	3,84	-	-
Atatürk Üniversitesi	2	7,69	-	-
Pamukkale Üniversitesi	1	3,84	-	-
Fırat Üniversitesi	3	11,53	-	-
İhsan Doğramacı Üniversitesi	1	3,84	-	-
Anadolu Üniversitesi	-	-	1	3,84

Tablo 3 incelendiğinde yüksek lisans (%11,53) Akdeniz Üniversitesi ve Fırat Üniversitesi, doktora (%7,69) tezlerinin büyük çoğunluğunun Gazi Üniversitesi'nde hazırlanmış olduğu görülmektedir.

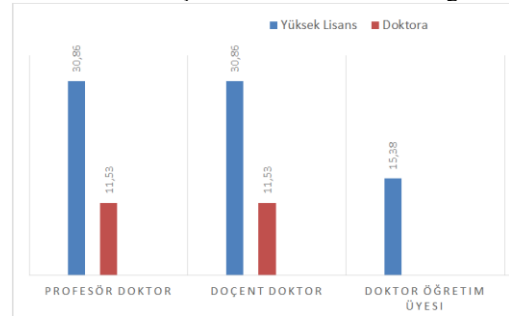
5.4. Eğitim ve Öğretim Alanındaki Tezleri Yöneten Danışman Unvanları

Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili lisansüstü tezleri yöneten danışmanların unvanlarına göre dağılımı sonucunda elde edilen veriler Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Danışman Unvanına Göre Dağılım

Danışman Unvanı	Yüksek Lisans		Doktora	
	Sayı (n)	Yüzde (%)	Sayı (n)	Yüzde (%)
Prof. Dr.	8	30,86	3	11,53
Doç. Dr.	8	30,86	3	11,53
Dr. Öğr. Üyesi	4	15,38	-	-

Grafik 3. Danışman Unvanına Göre Dağılım

Tablo 4. ve Grafik 3. incelendiğinde yüksek lisans tezi danışmanlarının 8'inin Profesör Doktor (%30,86), Doçent Doktor (30,86) ve Doktor Öğretim Üyesi (15,38) olduğu görülmektedir. Doktora tez danışmanlarının ise Profesör Doktor (%11,53) ve Doçent Doktor (%11,53) unvanına sahip oldukları görülmektedir.

5.5. Eğitim ve Öğretim Alanındaki Tezlerin Anahtar Kavramları

Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili lisansüstü tezlerin anahtar kelimelerine göre dağılımı incelendiğinde tezlerin sonucunda elde edilen veriler Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Anahtar Kelimelere Göre Dağılımı

Anahtar Kelime	Yüksek		Doktora	
	Lisans Sayı (n)	Yüzde (%)	Sayı (n)	Yüzde (%)
Sürdürülebilirlik	4	4,87	2	9,09
Sürdürülebilir Kalkınma	16	19,51	4	18,18
Sürdürülebilir Kalkınma Farkındalığı	1	1,21		
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları	-		1	4,54
Sürdürülebilir Yaşam	-		1	4,54
Çevre ve Çevre Eğitimi	6	7,31	1	4,54
Çevre Sorunları	2	2,43		
Çevre Okuryazarlığı	1	1,21		
İklim Değişikliği	1	1,21		
Biyolojik Çeşitlilik	1	1,21		
Biyolojik Çeşitliliğin Korunması	1	1,21		
Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eğitim	6		1	4,54
Atık	1	1,21		
Geri Dönüşüm	1	1,21		
Farkındalık	3	3,65	2	9,09
Fen Bilgisi Öğretmen Adayı	3	3,65		
Öğretmen Adayları	3	3,65		
7.Sınıf Öğrencileri	-		1	4,54
Disiplinlerarası Yaklaşım	-		1	4,54
Tutum	3	3,65		
Başarı	1	1,21		
Davranış	2	2,43		
Küresel Vatandaşlık	1	1,21		
Küresel Vatandaşlık Eğitimi	1	1,21		
İngilizce Öğretmeni Eğitimi Pedagojisi	1	1,21		
Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri	2	2,43		
Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri	1	1,21		
İngilizce Öğretimi	1	1,21		
İçerik Analizi	1	1,21		
IB PYP Programı	1	1,21		
Farklı Etkinlikler	1	1,21		
İlköğretim Programları	1	1,21		
Görsel Sanatlar Eğitimi	1	1,21		
Görsel Kültür Çalışmaları	1	1,21		
Yeşil Kimya	2	2,43		
Eğitim	2	2,43		
Eğitim Politikası	-		1	4,54
Nitelikli Eğitim	-		1	4,54
Stem Yaklaşımı	-		1	4,54
Öğretmen	2	2,43		
Öğretmen Eğitimi	1	1,21		
Öz Yeterlilik Ölçeği	1	1,21		
Probleme Dayalı Öğrenme	1	1,21		
Problem Çözme Becerisi	1	1,21		
Sosyobilimsel Konular	-		1	4,54
Metafor	-		1	4,54
Değerler	1	1,21		
İnançlar	1			
Bibliyometrik Analiz	1	1,21		
Sosyal Bilgiler	-		1	4,54
Sosyal Bilgiler Öğretmeni	-		1	4,54
Ortaokul 8. Sınıf Öğrencisi	-		1	4,54

Tablo 5 incelendiğinde yüksek lisans tezlerinde en çok tercih edilen kavramın Sürdürülebilir Kalkınma (%19,51) olduğu görülmektedir. Bu kavramı takip eden ise Çevre ve Çevre Eğitimi (%7,31) olmuştur. Doktora tezleri incelendiğinde ise yine en sık tercih edilen anahtar kavram sürdürülebilir Kalkınma (%18,18) olduğu görülmektedir. Bu kavramı Sürdürülebilirlik (%9,09) ve Farkındalık (%9,09) kavramları olmuştur.

6. TARTIŞMA ve SONUÇ

Sürdürülebilir kalkınma konusunda hazırlanan literatür çalışmalarından lisansüstü tez çalışmaları dikkate alınarak incelenmesi sonucunda bu çalışmada, eğitim ve öğretim alanına yönelik genel düşünceye varılmaya çalışılmıştır. Literatür araştırmamızdaki elde edilen bulgularla ilgili olarak bazı sonuçlara ve benzer çalışmalarda ulaşılan sonuçların karşılaştırmasına yer verilmiştir. Sürdürülebilir Kalkınma konusuyla ilgili çalışma yapacak araştırmacılar içinde bazı önerilerde bulunulmuştur. Literatür taraması sonucunda Türkiye’de 2010-2022 yıllarında “Sürdürülebilir Kalkınma” konusunda 20 yüksek lisans, 6 doktora tezi yürütülmüştür. İncelenen 26 lisansüstü tezin sayısının hem kendi alanı ile ilgili hem de toplam lisansüstü

tezlere bakıldığında az olduğu, sürdürülebilir kalkınma için derinlemesine çalışmalar yapılmasına ve yeni yaklaşımlar getirilmesine olanak vermediğini düşündürmektedir. Özellikle “Sürdürülebilir Kalkınma” konusunda yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerinden fazla olması, doktora eğitimini kazanma ve doktora eğitim sürecinin tamamlanmasının yüksek lisans eğitimine göre daha zor olmasıyla açıklanabilir (Kurt, 2019). “Sürdürülebilir Kalkınma” konusunda eğitim ve öğretim alanına yönelik tez çalışmalarını yürüten danışmanlara bakıldığında 11 tez “profesör doktor”, 11 tez “doçent doktor”, 4 tez ise “doktor öğretim üyesi” tarafından yürütülmüştür. “Sürdürülebilir Kalkınma” konusunda yapılan çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelerden en çok tercih edilen Sürdürülebilir Kalkınma kavramı olduğu, bunu Sürdürülebilirlik, Farkındalık, Çevre ve Çevre Eğitimi kavramları izlemektedir. Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili yurt dışında hazırlanan özellikle tezler incelenerek Türkiye’de hazırlanan tezlerle karşılaştırmalı ve Sürdürülebilir Kalkınma çalışmalarının Türkiye’deki mevcut durum ve gidişatını karşısında eksik veya üzerinde durulmamış ve bazı ülkelerde yapılan tezlerde durulan konuların karşılaştırılmaları yapılması, yabancı literatüre daha çok yer verilmesi önerilebilir. Sürdürülebilir Kalkınma kavramı üzerine hazırlanan eğitim ve öğretim çalışmalarının içeriğine girildiğinde en çok öğretmenler ve öğretmen adayları ile birlikte çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Öğretmenler, öğrenciler üstünde etkin birer yönlendirici olsa da velileri de Sürdürülebilir Kalkınma kavramının eğitiminin ailede başladığı düşünülerek, eğitim ve öğretim sürecinde öğrenci- öğretmen-veli ilişkilerinin göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğu unutulmadan iş birliği yapılmalıdır. Sürdürülebilir Kalkınma kavramını ele alınırken çevresel boyutunun sosyal ve ekonomik boyutundan daha çok dikkat çekildiği görülmektedir. Çevre insanların var olduğundan bu yana iç içe olduğu göz önüne alındığında, insanların sosyal yaşamını sürdürebilmesi ve ekonomik gelişmeleri çevre olmadan mümkün değildir. Günümüzde eldeki doğal kaynakların daha çok çevrenin kullanım durumu, insan ihtiyaçları (sosyal) ve sermaye (ekonomi) birbirinden ayrı olarak düşünülemez (Yıldıztekin, 2009; Gürlük, 2010). Eğitim-Öğretim müfredatında özellikle de ara disiplin olarak önem verilmesi gerekli olan çevre, insan ve ekonomiyi bir araya getiren sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına daha geniş bir pencereden bakarak farklı bir bakış açısı kazandırılması önemli görülmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma kavramı üzerinde çalışırken dikkatten kaçan veya az üzerinde durulmuş olan Yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim, su kaynaklarının yok olması, küresel ısınma ve iklim değişikliği, ozon tabakasının delinmesi gibi çevre konularının sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla bütünleştirilerek derinlemesine araştırmalar yapılması bu konu alan yazına katkı sağlayacağı ve bilinçlendirmeye öncülük edebileceği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgül, U. (2010). Sürdürülebilir kalkınma: Uygulamalı antropolojinin eylem alanı. *Antropoloji Dergisi*, 24,133-164.
- Armağan, R. & Karabıçak, M. (2004). Çevre sorunlarının ortaya çıkış süreci çevre yönetiminin temelleri ve ekonomik etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 203-228.
- Alım, M. (2006). Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Türkiye’de Çevre ve İlköğretimde Çevre Eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 599-616.
- Barlas, N. (2013). *Küresel krizlerden sürdürülebilir topluma çağımızın çevre sorunları*. 1. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Bazin, M. S. (2012). *Sürdürülebilir kalkınma*. İstanbul: Caretta Kitap.
- Caldeira, K. & Wickett, M. E. (2003). Anthropogenic carbon and ocean pH. *Nature*,425, 365-371.
- Callicott, J. B. (2005). Non-anthropocentric value theory and environmental ethics. L. Kalof & T. Satterfield (Eds.). *Earthscan Reader in Environmental Values*,London: Earthscan.
- Díaz, S., Tilman, D., Fargione, J., Stuart Chapin III, F., Dirzo, R., Kitzberger, T. & Eardley, C. (2005). Biodiversity regulation of ecosystem services. In H. Hassan, R. Scholes, & N. Ash (Eds.), *Ecosystems and human well-being: Current state and trends* (pp. 297–329). Washington, DC: Island.
- Dinçer, M. (1996). *Çevre gönüllü kuruluşları*, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, TÇV Yayın No: 110, Ankara: Önder Matbaa.
- Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu [DÇKK] (1987). https://idl-bncidrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/152/WCED_v17_doc149.pdf Erişim: 6 Ocak 2023

- Engin, H. (2010). *Coğrafya Eğitiminde Sürdürülebilir Kalkınma, Sürdürülebilirlik Eğitimi ve Çevre Eğitimi Konularının Kazandırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gilman, R. (1992). Sustainability By Robert Gilman from the 1992 UIA/AIA Call for sustainable community solutions. <http://www.context.org>.
- Gürlük, S. (2010). Sürdürülebilir kalkınma gelişmekte olan ülkelerde uygulanabilir mi?. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 85-99.
- Holden, P. (2016). The mediterranean and the global sustainable development goals. *Mediterranean Politics*, 21, 292-299.
- IUCN (2006). The Future of Sustainability: Re-thinking Environment and Development in the Twenty-first Century. 5 Ocak 2023.http://cmsdata.iucn.org/downloads/iucn_future_of_sustainability.pdf
- Jeffery, J. (2006) Governance For A Sustainable Future. *Public Health*, 120, 604-608.
- Kurt, A. (2019). *Türkiye’de Kentleşme ve Çevre Sorunları Alanında Hazırlanmış Kayıtlı Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aksaray.
- Millennium Ecosystem Assessment (2005). *Ecosystems and human well-being: Synthesis*. Washington, DC: Island
- OECD (2008) Environmental Outlook to 2030. http://www.oecd.org/home/0,3675,en_2649_201185_1_1_1_1_1,00.html
- Öztürk, L. (2007). *Sürdürülebilir kalkınma*, 1. Baskı. Ankara: İmaj Yayınları.
- Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, A., Stuart Chapin III, F. F., Lambin, E. & Falkenmark, M. (2009). Planetary boundaries: Exploring the safe operating space for humanity. *Ecology & Society*, 14 (2), 1-33.
- Ruckelshaus, W. D. (1989). Toward a sustainable world. *Scientific American*, 261(3), 66-175.
- Solomon, S., Qin, D., Manning, M., Chen, Z., Marquis, M., Averyt, K. B., ... Miller, H.L. (Eds.). (2007). *Climate change 2007 - the physical science basis: Contribution of working group I to the fourth assessment report of the IPCC*. New York, NY: Cambridge University.
- Sönmezoğlu, F. (2000). *Uluslararası politika ve dış politika analizi*. 3. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Taban, S. & Kar, M. (2014). *Kalkınma ekonomisi*. 2.baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Turan, Ş. (2014). *Küreselleşen Dünyada Sürdürülebilir Kalkınmanın Önemi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- United Nations Population Fund [UNPF] (2001). *The state of the world population 2001-FootPrints and Milestones: population and Environmental Change*. UNFPA. New York.
- UN Habitat. (2020). World Cities Report 2020, The Value of Sustainable Urbanization. 01 Ocak 2023 tarihinde https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/10/wcr_2020_report.pdf adresinden erişildi
- Yapıcı, M. (2003). Sürdürülebilir kalkınma ve eğitim. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 223-230.
- Yıldırım, U. ve Öner, Ş. (2003). Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının Türkiye’ye yansımaları: gap’ ta sürdürülebilir kalkınma ve yerel Gündem 21. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 12(4), 6-27.
- Yıldıztekin, İ. (2009). Sürdürülebilir kalkınmada çevre muhasebesinin etkileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 367- 390.
- URL1 <http://www.tr.undp.org> Erişim: 02 Ocak 2023.
- URL 2 <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/birlesmis-milletler-surdurulebilir-kalkinma-hedefleri>. Erişim: 06 Ocak 2023.
- URL3 Brundtland Report(1987) <https://digitallibrary.un.org/record/139811>, Erişim: 06 Ocak 2023.